№ 218 Դեկտեմբերի 6 (18) 1880 Դեկտեմբերի 6 (18) № 218

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են այսպէս
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

„ՄՇԱԿ"

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թուին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ձևով և նոյն պրօգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետևեալ օրերից)։

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետօն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ։

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ, կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ։

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսութիւն. Դարձեալ մի անգամ. Նամակ Ախալցխայից: Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Թիւրքիա. Նամակ Պարսկաստանից.—«Մշակի» հեռագիրներ.— Յայտարարութիւններ. — Բանասիրական. Նամակ Գզլարից.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՄԻ ԱՆԳԱՄ

—

Որչափ էլ քաշնելի լինի և վայելուչ նիւթից սոսոր ռուսահայ ուսանողութեան վրա խօսելը, դարձեալ անկարելի է աչքերը խփել և նորա չը յիշել, երբ նորա այլանկերպ բարոյական պատկերը չէ հեռանում մարդու աչքից, այլ անդիմաբար ճնշում է նորա միտքը և շարժում լեղուն:

Լափելով հազարաւոր ծնողների քրտինքի արդիւնքը, սպառելով ազգի նիւթական բարօրութեան մի մասը, Ռուսաստանի հայ ուսանողը խաբում է լրբաբար ազգի նրա վրա դրած բոլոր յոյսերը, խաբում է և իր երախտաւոր ու հարազատ ծնողին, որովհետև նա բնաւին չէ մտածում պատրաստվելու իրան սնուցած մօր-ազգի վիճակը բարւոքելու և ապագան պայծառացնելու համար, այլ լոկ իր սեփական գործերը դասաւորելու և փորը հաստացնելու վրա է մտածում: Որեմն ռուսահայ ուսանողը իր հօր չարչիական արհեստը ուսումնական ասպարիզի փոխելով, ոչնչով չէ բարձրանում չարչիի ստորագոյն յատկութիւններից, այլ մնում է նոյն գարշելի և կեղտոտ հասկան ինստինկտներով, որոնցով նա ներս է մտել ուսումնարանի դռներից, որոնցով և դուրս է գալիս բժիշկների, իրաւաբանների, տեխնօլօգների, ինժեներների, Փիլօլօգների, պատմաբանների և բնագէտների դիպլօմով:

Ասածներիս ճշմարտութիւնը տեսնելու համար, հերիք է հէնց մի փոքր ուշադիր լինել հայկական կեանքի մէջ ընդհանուր շահերին նուիրված բարձր անձինքների վրա, համոզվելու համար թէ նոցա մէջ չը կայ գրեթէ ոչ մի անհատ, որ պատկանի ռուսական շկօլային. վեր առէք հիմքից Աբովեանցին, Նալբանդեանցին, վերջապէս այժմեան բոլոր քիչ թէ շատ նշանաւոր հասարակական գործիչներին, նոքա ամենքն էլ պատկանում են գրեթէ միայն գերմանական դպրոցին:

Իսկ ռուսահայ ուսումնաւարտները, կապված լինելով իրանց բոլոր նպատակներով լոկ կարիքի և անձնական շահերի հետ, գտնվում են տէրունական ծառայութեան մէջ, նուիրված միայն պաշտօնական թղթերին, էլ ոչ հակում ունենալով, ոչ է միջոց գտնվել հասարակական գործունէութեամբ: Կարիերապաշտական ախտը այնչափ է կլանում նոցա, որ օրն ի բուն մէջքը թեքած, ողնաշարը մաշելով նոքա ամեն րոպէ մտածում են մի օր և իցէ պաշտօնական թշուառականի հաճոյանալու և նրանից շօշափելի խրախոյսներ ստանալու վրա, որի համար հայ կանդիդատը, մագիստրոսը և դօկտօրը մի րոպէ անգամ չի տատանվի հազարաւոր սոսկալի ինտրիգաներ լարել անշահախնդիր գործողներին խանգարելու և նոցա կեանքը թունաւորելու համար: Ահա այն տիպը, որ արտադրում են հայոց ազգի համար մեր բարձրագոյն ճեմարանները, դուրս թողնելով իւրաքանչիւր տարի հարիւրաւոր անպէտ գլուխներ ռուսահայկական ցեխոտ ինտելլիգենցիայի դասը ստուարացնելու համար: Երբ այս կործանիչ անիւը պտտում է անդադար մի և նոյն կարգով, հաւաքելով իր թևերի մէջ աւելի և աւելի բազմաթիւ թարմ ուժեր, հապա ո՞ւր պիտի հասցնէ մեզ վերջը այս կործանիչ ճանապարհը... Չը լինի՞ թէ բարոյական ու մտաւոր բարգաւաճման...

Զուարճանալու համար ի հարկէ կարելի է ասել հետևեալը. մի բժիշկ, մի իրաւաբան, մի պատմաբան, եթէ ապրում է Թիֆլիսի մէջ կամ մի այլ հայաբնակ քաղաքում, իր արհեստը բանեցնելով միթէ՞ նա չէ ծառայում իր ազգի օգտին: Այսպիսի խաբուսիկ և շողոքորթական խօսքեր, այո, շատ կարելի է ասել, միայն հէնց խեղճ ազգի պատիւը աւելի ևս ծաղրելու համար. չը տեսանք մի ճգնաժամ, մի տագնապալից և նեղ օր հայոց ազգի արդեան կեանքի մէջ, երբ հէնց մենք վերոյիշեալ կարիճներից հրապարակ դուրս գար ու պատշաճաւոր կերպով ձեռք մեկնէր իր ազգի կարեաց: Սով, հիւանդութիւն, կոտորած, դարձեալ սով, դարձեալ կոտորած գալիս են ու անցնում իւրաքանչիւր օր խեղճ ազգի գլխով, բայց չենք տեսնում մի հատ արթուն մունետիկ, մի հատ եռանդուն քարոզիչ, մի հատ զօրավիգ ղեկավար, որը լինէր վերոյիշեալ դասից: Ամեն դժուար րոպէներում իւրաքանչիւր տագնապալից վտանգի ժամանակ մեր մեծաթիւ ինտելլիգենտներին միայն մկան ծակերումն ենք տեսնում, իսկ ասպարէզում պտտում են գաղափարի նոյն խեղճ դերվիշները, նոյն չորս—հինգ հասարակական գործիչները, որոնց մի մասը պատկանում է գերմանական շկօլային, իսկ միւս մասը ընտանեաց հանճարին և ինքնակիրթ ուղղութեան: Սա՞ է արդեօք ազգի օգտին ծառայելը մեր ստուարիրամ ինտելլիգենցիայի կողմից...

Բայց մի՞թէ Պետերբուրգի և Մոսկվայի նորահաս ինտելլիգենցիան (այս բառի ամենախայտառակ մտքով) մի օր և իցէ պայմաններով տարբերվում է իրան նախընթացներից, որով մարդ վստահութիւն ընտանայ ասել թէ, նրանք չեն լինի ազգի նոյն փուչ և անպիտան զաւակները, ինչ է կեանքի մէջ օգը ապականող այժմեան ռուսահայ հասակաւոր ինտելլիգենցիան... Մոսկվայի և Պետերբուրգի հայ ուսանողութիւնը մի՞թէ ունի որ և է գերազանցող շանս իր այժմեան ուղղութեան մէջ, որ նորան չասել ամենանկուն սրտից. «Աստուած

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԶԼԱՐԻՑ

—

Նոյեմբերի 20-ին

Հայոց բոլոր ուսուցչական շրջանը անհամբեր սպասում է գալ մանկավարժական ժողովին: Շատ հարցերի մշակելու կարիք ունեն մեր վարժապետները: Գլխաւոր հարցերից մէկն է, թէ մենք մեր ուսումնարանների համար ինչպիսի վարժապետներ ունենք: Մենք այժմ ունենք շատ տեսակ վարժապետներ. կան բաւականին բարձր ուսում առած վարժապետներ, կան և փորձվածներ, որոնք աւարտել են Ներսէսեան և Խալիբեան ուսումնարաններում և դրանք բոլորը համեմատելով ռուսաց սկզբնական ուսումնարանների ուսուցիչների հետ, բաւականին լաւ խումբ են ներկայացնում: Բայց այս վերջին ժամանակներում մեզանում երևում են նոր տեսակ ուսուցիչներ. դրանք Ներսէսեան ուսումնարանի նոր աւարտած աշակերտներն են: Ի հարկէ, դրանց դեռ չէ կարելի վարժապետներ անուանել, որովհետև ոչ մանկավարժութեան հետ են ծանօթ և ոչ փորձվելու միջոց են ունեցել: Բայց գործը դորանումը չէ: Եթէ դրանք էլ իրանց առաջվայ ընկերների պէս աշխատէին օգուտ քաղել փորձված ուսուցիչներից, դրանք էլ ժամանակով օգտաւէտ անդամներ կը դառնային մեր ուսումնարանների համար: Բայց վերջին ժամանակներում Ներսէսեան ուսումնարանի աշակերտները մի ուրիշ գաղափարներով են դուրս գալիս: Նրանք երևակայում են, որ բոլոր աշխարհի ուսումը առացել են և շատ բարձրից նայելով հին ուսուցիչների վրա, հետևում են նրանց տեղերը առանալ, չը նայելով որ իրանք ամենևին պատրաստ չեն այս ծանր պաշտօնը վարելու: Նրանք պատրաստ են վերցնել այնպիսի առարկայի դասեր, որոնց հետ բոլորովին ծանօթութիւն չունեն, և իրանց այս համարձակութեամբ շատ վնասներ են բերում մեր ուսումնարաններին: Այս բոլորը Ներսէսեան դպրոցի սխալ դաստիարակութեան հետևանքն է: Այս դպրոցը այնպիսի գաղափարներ է տալիս իր աշակերտներին, որ նրանք բոլոր աշխարհի վրա բարձրից են նայում: Ամենևին անծանօթ լինելով մանկավարժութեան հետ, նրանք մտնելով մեր ուսումնարանները՝ միշտ պղտորում են նրանց: Շատերը նրանցից ասելով թէ այս պ. Մանդինեանի կամ մի ուրիշ հայոց երևելի մանկավարժի մէթօդն է, աշխատում են համոզել հոգաբարձուներին, որ դրանք գոլով այսպիսի երևելի մանկավարժների աշակերտներ աւելի հմուտ կը լինեն, քան թէ հին փորձված և գուցէ շատ աւելի ուսեալ վարժապետները և ի հարկէ գտնվում են այնպիսի հոգաբարձուներ, որոնք ցանկանում են բարեկարգել իրանց ուսումնարանները մանկավարժական այդ նոր պրօժէկտօրների օգնութեամբ: Եւ չէ կարելի խոստովանել խեղճ հոգաբարձուներին. նրանցից շատերը յափշտակվում են դրանց պերճախօսութիւններով, իսկ մեզ լաւ յայտնի է, որ մեր խեղճ ազգը շատ է սիրում կարմիր խօսքերը: Եւ յիրաւի այս պարոնները այնքան գեղեցիկ խօսքերի պաշար են հանում Ներսէսեան դպրոցից, որ դըժուար չէ դրանցից խաբվել:

Օրինակի համար նկարագրեմ մի քանի սպատկերներ Ներսէսեան ուսումնարանում վերջին ժամանակներում աւարտած աշակերտների գործունէութիւնից ուսուցչական ասպարիզում.

Ահա ես մտնում եմ մի հայոց ուսումնարան. երևակայեցէք ձեզ մի այսպիսի տեսարան. մի ընդարձակ սենեակում նստած են մինչև 60 աշակերտներ. նրանց առաջ կանգնած է այս մանկավարժներից մէկը պրօֆէսօրի նման և բացատրում է աշակերտներին ռուսաց լեզուի կանոնները աչքով և ոտով, որովհետև խեղճի լեզուն Ներսէսեան ուսումնարանի աղքատիկական գաղափարներից ամենևին անընդունակ է դառել օտար լեզուների համար: Նա բացի հայոց լեզուից ուրիշ լեզու չէ ուզում ճանաչել, բայց ռուսաց լեզուի դասերից ստացած փողը մեծ ուրախութեամբ է գրպանը դնում:

Խեղճ մարդ, հալալ լինի քո վարձը. ինչքան քրտինք տեսայ քո երեսին, երբ որ դու ուզում էիր մի բառ բացատրել քո անբաղդ աշակերտներին. և երբ որ քո աշակերտներից մէկը, տեսնելով քո տանջանքը, խղճաց քեզ վրա և ինքը բացատրեց, ինչպէս դու վիրաւորված պատժեցիր նրան, որովհետև նա խանգարեց քո երևելի դասախօսութիւնը:

Երբ որ այս վարժապետին ես նկատեցի, թէ նա ինչպէս է վստահացել վերցնել ռուսաց լեզուի դասերը, նա շատ հանդարտ և փիլիսոփայական ձևով պատասխանեց, թէ դուք լաւ ծանօթ չէք հայոց կեանքի հետ և սխալ հաստատել, թէ մեր դպրոցներումը հայոց հոգին պահպանելու համար ռուսաց լեզուի ուսուցիչը շատ փոքր ծանօթ պէտք է լինի այս լեզուի հետ. և շատ ուրիշ բարձր մտքեր յայտնեց ինձ, բայց ափսոս որ ես ոչինչ չը հասկացայ. գուցէ դրա համար էլ հայոց կեանքի հետ մօտիկ ծանօթ պէտք է լինէի: Եւ ահա այսպիսի մի մանկավարժ այս

սիրես, ինչ ուզում ես ասիր, միայն հայոց ազգի մէջ լոյս սփռելու և ուղղութիւն տալու վրա մի խօսիր, այդ սրբապղծութիւն է...»

Բայց պիտի լինի՞ վերջապէս մի օր, որ ռուսահայ ուսանողութիւնը հասկանայ իր պատիւը, գնահատէ իր իսկական կոչումը ճանաչէ իր պարտաւորութիւնը դէպի ազգը և բռնէ յառաջադիմութեան այն դրօշակը, որի վրա են տնկած ամբողջ ազգի աչքերը և հիմնած նորա ապագան:

Այս հարցին պիտի պատասխանէ բացի ծնողներից, մեր կարծիքով, և այն ընդհանուր ուսումնական ժողովը, որը պիտի հաւաքվի եկող տարի Թիֆլիսում մանկավարժական ձևի և հայոց մանուկների դաստիարակութեան վրա խորհելու համար: Այս ժողովը, որի գործունէութիւնից կարող է կախված լինել համայն հայ երիտասարդութեանը նոր ուղղութիւն և նոր բարոյական պատկեր տալը, մեր կարծիքով, ի միջի այլոց պիտի աչքի առաջ ունենայ և հետևեալ պայմանը. հայ մանուկները, որոնք ունեն և չունեն շանս միջնակարգ և բարձրագոյն դպրոցներում ուսանելու, բացի իրանց կարևոր առարկաները անցնելուց և արհեստը սովորելուց յետ, անշուշտ կարօտ են ստանալ այնպիսի հիմնաւոր պատրաստութիւն հայոց լեզուի, պատմութեան և ազգայնութեան զգացմունքի մէջ, որով նոցա հոգին, փոխանակ եսական, նեղ և խարդախալից հակումներից, կարողանայ արմատաւորել իր մէջ աւելի վսեմ, աւելի ընդհանուր և աւելի անշահախնդիր զգացմունք, որով հայ մանուկի միտքը և սիրտը այնչափ կարողանայ ազատվել իր հօր և մօր մտցրած սահմանափակ, սառը և եսամոլ ախտերից, որ նա ընդունակ լինի մի ժամանակ ազատ կերպով, էլ առանց նախանձի, կրքի և շահամոլ շարժման բարձրանալ ընդհանուր շահերի ըմբռնման, կարողանայ ընդունակ լինել ազգօգուտ ձեռնարկութիւնների մէջ հետևել ոչ մնոտի դրդումներին, այլ իր ներքին բարոյական պահանջին և անկախ ու իդէալական թելադրութեան:

Իսկ սրա համար եկող տարվայ ընդհանուր հայ ուսուցչական ժողովը, մեր կարծիքով, պիտի անշուշտ աշխատէ շատ հիմնական փոփոխութիւնների շարքում փոխել և, արտաքսելով միանգամ ընդ միշտ հայ ուսումնարաններից այն անբարոյականացնող, խրախուսական սիստեմը, որ կայանում է թուանշաններով երեխայի գրգռելու մէջ: Հազար անգամ ասված է, թէ այս սիստեմը սպանում է երեխայի մէջ ազատ մրցելու, առանց ստոր նախանձի և շօշափելի հրապոյրներով աշխատելու հոգին: Առանց այն էլ եսամոլ, բարոյապէս փչացած հայ երեխան շարունակում է այն աստիճան փչանալ ուսումնարանի մէջ, որ մինչև մագիստրոս դառնալը նա մնում է բարոյապէս նոյն գիմնազիստը, որին տեսնում ենք ամենաստոր դասատներում:

Այսպէս թէ այնպէս, բայց ապագայ հայ երիտասարդութեան բարոյական դըրութիւնը բարւոքելու հոգսը բացի հայ ծնողներից, ընկնում է և լիովին եկող տարվայ կովկասեան ընդհանուր հայ մանկավարժական ժողովի վրա: Մշակելով նոր պրօգրամմա և ընտրելով աւելի վայելուչ դաստիարակութեան սիստեմա, հայ մանկավարժները պիտի օգնութիւն հասնեն վերջապէս այն վշտալի երևոյթին, որով հայ ինտելլիգենցիան, ինտելլիգենցիայի վսեմ յատկութիւնների փոխանակ, արտայայտում է այժմ միայն դիպլոմաւոր կենտօների արժանաւորութիւնները:

Գաս. Եաղուբեան

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

—

26 Նոյեմբերի

«Մեղուի» 89 №-ում Ախալցխայի ուսումնարանների պ. պ. հոգաբարձուները յանդգնել են ճշմարտութեան դէմ ելնել և զանազան տղայական սպառնալիքներով կամեցել են երկիւղ տալ «Մշակի» 193 №. Նամակ Ախալցխայից յօդուածագրի դէմ: Նախ և առաջ ասում եմ, որ իրանց կարծած անձերից ոչ մէկը չեմ, ամենևին իրանց հացից չեմ կերել և կարօտութիւն էլ չունեմ ուտելու: Պ. պ. հոգաբարձուները ցանկանում են, որ ես կամ փաստերով հաստատեմ իմ յայտնած ճշմարտութիւնները, կամ իմ խօսքը հրապարակաւ յետս կոչեմ, և եթէ իրանց ցանկութիւնը չը կատարեմ, ստիպված պէտք է լինեն ինձ դատի հրաւիրել:

Ես պատրաստ եմ թէ փաստերով ապացուցանել իմ հրապարակաւ գրած ճշմարտութիւնները և թէ դատաստանի առջև մի և նոյնը կրկնել: Ինչպէս երևում է, պ. պ. հոգաբարձուները կամեցել են ինձ երկիւղ տալ դատի հրաւիրելով, ինչպէս հին կանայք վախեցնում են երեխայից ասելով «խելօք կացէք, եթէ ոչ մէկին հորը կը ձգենք, կամ «բօբօլին» կուտանք, որ ձեզ ուտէ»: Ես ոչ մէկին հորէն վախեցող եմ և ոչ էլ «բօբօլէն»: «Մշակի» 193 համարում գրել էի հետևեալը Ա) «Ախալցխայի ուսումնարանների ուսուցիչները ընտրվում են կաշառքով, այդ պատճառաւ նրանց մեծ մասը ուսումնարաններից արտաքսված, կամ ամենևին ուսումնարանի շեմքը չը տեսած անձինք են»: Ես սկզբում չը կամեցայ այդպիսի ուսուցիչներին մի առ մի թուել, որովհետև ես նրանց հետ գործ չունեմ, այլ վարչութեան և հոգաբարձութեան հետ: Բայց այժմս մեր հոգաբարձուները ցանկանում են, որ նրանց մի առ մի թուեմ, և ես էլ ահա թւում եմ: Ընդհանուր պատմութեան, աշխարհագրութեան և հայոց պատմութեան ուսուցիչ պ. Գալուստ Տէր-Մկրտչեանը Էջմիածնայ Գէորգեան ճեմարանից արտաքսված է: Հայոց լեզուի ուսուցիչ Մկրտիչ քահանայ Գահուաճեանը ոչ մի ուսումնարանի շեմք չը տեսած անձ է. միւս բոլորն էլ թերուսներ են: Եթէ այսչափով չէք բաւականանում, դարձեալ պատրաստ եմ թւելու: Որևէ այդպիսիները ուսուցիչ են ընտրվել կամ վարչութեան և հոգաբարձութեան կաշառելով, կամ կոմիսապաններով: Հարկաւ կաշառատու ուսուցիչները երբէք չեն ասում, թէ «մենք ուսուցչութեան համար անընդունակ ենք և կաշառքով ենք ընտրվել ուսուցիչ. «պառաւը իրա թանին թթու չէ ասում»: Այդ գաղտնիքները յայտնվում են միայն այն ժամանակ, երբ ուսուցիչները նեղանում են հոգաբարձութիւնից, երբ նրանց հրաժարեցնում են պաշտօնից: Բ) «Աշակերտաց և աշակերտուհեաց թոշակները մտնում են հոգաբարձուաց գրպանները»: Եթէ այդ փողերը նրանց գրպանները չեն մտնում, ապա ինչու համար Կարապետեան և Եղիսաբեթեան ուսումնարանները չեն վերանորոգում, և միմիայն երբ կարդացին «Մշակի» 193 №. Նամակը, այն ժամանակ խորհուրդ արեցին յատակը և պատերը ներկել տալ, որպէս զի նրանց վրա նկարված ծիծաղաշարժ պատկերները ոչնչանան, և յետոյ սկսեցին իւրաքանչիւր ուսանողի պատւիրել, որ միւս անգամ այդպիսի պատկերներ չը նկարեն: Եթէ կամենում են ամբողջ ուսանողներից ստորագրութիւն կը հաւաքեմ և հրապարակաւ կը յայտանեմ. կարելի է, որ հոգաբարձութեան աչքերը ճշմարտութեան առջև քօղարկվում են: Մեծ ամօթ է ճշմարտութիւնը ծածկել և ուսումնարանները անձնական շահերի զոհել: Գ) Եղիսաբեթեան ուսումնարանը 12 տարվայ ընթացքում չընծայեց և ոչ մի սան, որ ստացած լինէր առաջին մրցանակ: Միթէ Ախալցխայի անթիւ օրիորդների մէջ չը կան գոնէ երկուսը, որոնք ընդունակ լինէին առաջին վկայագիր ստանալու: Եթէ եղել են, ապա ինչից ստիպեալ պ. պ. հոգաբարձուները չեն կամեցել մատնանիշ անել: Դ) Եղիսաբեթեան ուսումնարանի երրորդ դասատունը փակվեցաւ, չը նայելով, որ վեց աշակերտուհու համար 6000 րուբլի ուսուցչաց ռոճիկ տրվեցաւ: Այս բանը թէ իրանք, թէ վարչութիւնը և թէ նոյն իսկ պ. Բարխուդարեանը լաւ են իմանում: Բայց ինչ բանից ստիպեալ ամենուն յայտնի եղած ճշմարտութիւնները կամենում են ծածկել: Եթէ իրանք իրանց տեսածին և լսածին չեն հաւատում, թող կոնսիստորիան ուղարկէ մի քննիչ, որը գայ և հաստատէ, որ երրորդ դասատունը այլ ևս գոյութիւն չունի: Ե) Պարոն Ղուկաս Սամուէլեանը (տեսչի եղբայրը) աշակերտուհիներին ստիպում է դասերը բերան անել և այս բանը հարցաքննութեան միջոցին ամենուն յայտնվեցաւ և նոյն իսկ ինքը խոստովանեցաւ, որ ռուսաց պատմութիւնը հարկաւոր է բերան անել: Գ. Բարխուդարեանին էլ այս յայտնի է, դրա համար նա նախատեց յիշեալ ուսուցչին, որը չը կարողանալով արդարանալ, 800 րուբլ ռոճիկը առաւ և փախաւ կորաւ: Զ) Իւրաքանչիւր տարի վիճակային կոնսիստորիան ուղարկում է միմիայն ուսուցչաց ռոճկի համար 9000 րուբլ, իսկ այս տարի նրա վրա Ս. Փրկիչ եկեղեցին իր եկամուտից աւելացրեց 2500 րուբլ և դուք դարձեալ կը գոռաք, թէ «փողը քիչ է», չը ցոյց տալով ձեր արդիւնքներից և ոչ մէկը, մինչև անգամ լրագրներում սկսաք պահանջել փող: Է) Եղիսաբեթեան ուսումնարանի աշակերտուհիները միմեանց կամ ուսուցիչների մասին գրում են անպատիւ խօսքեր: Այս բանը իւրաքանչիւրին յայտնի է. քանիցս անգամ այդպիսի թղթերը ներկայացվել են նոյն իսկ պ. տեսչին, բայց տեսուչը ամենևին ուշք չէ դարձուցել. դեռ տասը օր չը կայ, որ պ. Մով. Սամ. օրիորդ Սօֆիա Ճարակեանին յայտնեց, որ միւս անգամ արհեստագէտ ուսուցչի մասին վատ բաներ չը գրէ պատերուն վրա: Ը) Նոր-Արշալոյս ուսումնարանի վերակացուհիները՝ Երմոնէ Աղաջանեան և Պելագէա Մարտիրոսեան ամենևին իրանց յանձնված պաշտօնը չեն վարում, այլ պարապում են ուրիշ գործերով: Վերջիններս իրանք իրանց բերանով հաստատեցին աշակերտուհեաց և մի քանի ուսուցիչների ներկայութեամբ, պառալով, թէ «շատ լաւ ենք անում, մեր գործին ոչ ոք իրաւունք չունի խառնվելու. եթէ մեր արածը ուսումնարանի օրէնքներին հակառակ է, ինչու համար պ. տեսուչը մեզ չէ յայտնում այդ, և եթէ յայտնէ, ինքն էլ է մեղաւոր, որովհետև միշտ ինքն էլ դասերից բացակայ է լինում»: Այս բոլորն էլ հոգաբարձութեան յայտնի է, բայց զարմանում եմ, որ դեռ ես կամենում են, որ ապացոյցներով հաստատեմ արդէն ինք ըստ ինքեան հաստատված իրողութիւնները:

Պ. պ. հոգաբարձուները խոստացել են ինձ ցոյց տալ իրանց հոգաբարձական գործերը, թղթերը, մատեանները և այլն: Իմ նպատակս չէ ցուցակներ քննել և զննել, քանի որ մատեան կազմելը մի դժուարին բան չէ: Ուսանողներից մէկը, եթէ ապակիներից մէկը պատահմամբ կոտրեց, նրա հօրից փողը առնում են և յետոյ ցուցակում գրում, թէ մեր մօտ եղած փողից այսքան ծախսեցինք ապակիների համար: Այսպիսի խարդախութիւններից յետոյ ինձ հարկաւոր չէ ցուցակներ քննել, քանի որ այդ ցուցակների հեղինակները նոյն մարդիկն են: Ինչպէս տաճկերէն ասում են. «եաղան սեան, բօղան սեան, քիմ տիւրքի եալան սեան.» («գրողը դու, արողը դու, ով կասէ թէ սուտ ես դու»:) Մեր հոգաբարձուները «Մեղուի» 89 -- գրել են թէ. ուսումնարաններից արձակվող ուսուցիչները մեր դէմ կուսակցութիւն են կազմել, որ մեր կարգադրութիւնները յեղաշրջեն և իրանք էլի իրանց պաշտօնները ստանան: Գուցէ այդ բանը ճիշտ լինի, բայց ես ամենևին այդ կուսակցութեան անդամներից չեմ և կարօտութիւն էլ չունեմ լինելու: Բոլորովին ցածամտութիւն է այդպիսի մի բան խորհել իմ դէմ, և կարծել, թէ հացի

տարի հրաւիրված է մի մեծ հայաբնակ քաղաք բաւականի մեծ ռոճիկով: Եւ ինչ են անում մեր թեմական տեսուչները, որ այսպիսի մարդիկ տեղ են ստանում մեր ուսումնարաններում:

Խեղճ մեր ուսումնարաններ, խեղճ մեր միակ յոյս, նոր սերունդ. ահա ինչպիսի թշնամիք է ուղարկում ձեզ վրա Ներսէսեան դպրոցը:

Մի ուրիշ օրինակ. Ա...թեմի մի ուսումնարանում հրաւիրված է մի նոր ուսուցիչ, որը ուսումը աւարտելով Ներսէսեան դպրոցում, գնացել է մի գիւղ ուսուցչի պաշտօնով և այնտեղ կատարելագործել է ազգային գաղափարները և իր ուսումը: Այս մարդը մտնելով նոր ուսուցչական խմբի մէջ, սկսել է ցոյց տալ իր ֆօկուսները: Նախ և առաջ պաշարել է թեմական տեսչին իր անգիր սովորած պերճախօսութիւններով, և զանազան պատմութիւններով Մ[illegible]ղինեանի մանկավարժութեան մասին այն աստիճանին է հասցրել, որ տեսուչը դարձնելով նրա վրա առանձին ուշադրութիւն, յանձնել է մի հմուտ ուսուցչի պարապմունքին ուղղութիւն տալ: Բայց շուտով երևացել է, որ պարոնը անկիրթ է և մանկավարժութեան մէջ բոլորովին տգէտ:

Նրա պարապմունքը չը գիտեմ ինչ կարելի է անուանել. երևակայեցէք, որ մի վարժապետ դասարանում յանկարծ թռչում է մի անկիւնից միւսը և ոգևորված զանազան երևակայական գաղափարներից զարհուրելի կերպով հառաչում է: Երբ որ նրանից պահանջում են բացատրել նրա յայտնած անմարսելի մտքերը, նա այնպիսի բառեր է հնարում, որ հայի ականջը երբէք լսած չէ այսպիսի բառ. նա դորանով ուզում է զարմացնել մնացեալ վարժապետներին, բայց որովհետև նրանք դորա բաղդից փորձված մարդիկ են լինում, շուտով են հասկանում այս պտուղի համը, և դա տեսնելով, որ իր երևակայական գաղափարներից բան չէ դուրս գալիս, կամաց մտնում է հոգևորականների թևերի տակ, բայց նրանց լայն թևերի տակ էլ չէ գտնում ապահովութիւն և այժմ, ասում են, դառել է ուսուցչական խմբի զուարճութեան առարկայ: Դու սիրելիս, յոյսդ մի կտրիր. քո ընկերները առաջարկում են քեզ նման նորերին հրաւիրել. շատ կարելի է հոգաբարձուների մէջ ազգասիրական հոգի կը վառվի և քշելով հմուտ հին ուսուցիչներին, ձեզ պէս նոր Դօն-Քիշօտների համար տեղ կը բացանեն և դուք այն ժամանակ ձեր երևելի դպրոցից հանած երևակայական գաղափարները կարող էք մտցնել մեր դպրոցներումը:

Այժմ խօսենք դրանց ընկերների մասին, որոնք դեռ ես ուսանում են Ներսէսեան դպրոցում և ժամանակով պէտք է ուսուցիչներ դառնան: Դոցանից մի քանիսին ես տեսայ այս տարի արձակուրդի ժամանակ. դորանք հազիւ կարողանալով կարդալ և գրել, երևելի գիտականներ էին ձևանում և կրիտիքական էքսկուրսիաներ անելով, զանազան նիւթեր էին հաւաքում իրանց ուսուցչի լրագրի համար: Ի հարկէ ինչ նկատողութիւններ կարելի է սպասել դեռ ես խակ աշակերտներից: Զօր. դորանք լսել են, որ այժմ մեր ժողովուրդը զբաղված է ուսումնարաններով. լսել են, որ զանազան գաւառական քաղաքներից գանգատներ են անում հոգաբարձուներից և վարժապետներից, չը հասկանալով, որ միշտ կոյր ժողովուրդն է լինում այս անբաւականութիւնների պատճառը. օրինակ, ժողովուրդը տալով մի քանի հարիւր ռուբլի ուսուցչին, պահանջում է նորանից, որ առաւօտեան վաղ վերկենայ, ճաշին շատ չուտի, գիշերները վաղ տուն գայ, և գլխաւորապէս ոչ մի կնոջ հետ երբէք չը խօսի. վա՜յ, հազար վայ այն վարժապետին, որը կը շեղուի ժողովուրդի տուած կեանքի այս պրօգրամից: Մի խօսքով այս կողմից այնքան վատ դրութեան մէջ են վարժապետները գաւառներում, որ հազիւ կը գտնվի մի ուրիշ պաշտօն վարժապետների պաշտօնից վատ: Ժողովրդի այն դասակարգը, որ ինքը մինչև ականջները խրված է անբարոյականութեան ցեխի մէջ, այնպիսի բաներ է պահանջում խեղճ վարժապետներից, որ բոլորովին հերքում է նրանց մարմնաւոր լինելը:

Ես ճանաչում եմ մի քաղաքի առաջաւոր մարդու, որի գերդաստանի մէջ ազգապղծութիւններ է պատահել. ուրիշները չեմ ասում, երբ որ տեսնում է մի վարժապետին մի կնոջ հետ խօսելիս, մոռանալով իր անբարոյականութիւնը, սկսում է կեղտոտել խեղճին և վարժատան մէջ բարոյականութեան պահպանելու մասին է խօսում: Եւ ահա այսպիսի ժողովրդի դատողութեան վրա հիմնվելով, այս մանուկները չը հասկանալով սկսում են կեղտոտել մեր սրբութիւնները: Ի հարկէ հասկացող մարդիկ ուշադրութիւն չեն դարձնի այսպիսի յօդուածների վրա, իսկ տգէտների դատողութեանը մենք կարիք չունենք: Մենք կառաջարկէինք Ներսէսեան դպրոցի վարչութեանը, եթէ նա պատւում է մեր ազգային դպրոցները, առաջին, որ աւելի զարգացնի իր աշակերտներին և լաւ պատրաստի ուսուցչական ծանր պաշտօնը կատարելու համար և երկրորդը հասկացնի նոցա, որ նոքա չը կեղտոտեն մեր ազգային դպրոցները:

Կ·Ի·Մ